

Aanrader 1.

Werken met denkinstrumenten

Denkinstrumenten zijn gereedschappen ontleend aan de filosofie. Je kunt ze inzetten om beter, efficiënter, effectiever, sneller of adequater na te denken, zodat de kwaliteit van je handelen verbetert. De namen van de instrumenten zijn ontleend aan gebruiksvoorwerpen die in ons dagelijks leven nodig zijn om bepaalde handelingen te kunnen verrichten. Het gebruik van een bepaald type denkinstrument is afhankelijk van de situatie waarin het wordt toegepast en het doel dat je als gebruiker nastreeft. Het ene instrument of gereedschap is in een bepaalde situatie geschikter om toe te passen dan een ander, omdat de werking per instrument verschilt. Het doel heiligt in een situatie dus niet het gebruik van alle middelen.

Een **denkinstrument** = gereedschap dat je kunt inzetten om beter, efficiënter, effectiever, sneller of adequater na te denken, zodat de kwaliteit van je handelen verbetert.

Carla gebruikte de spiegel

IB'er Carla van Groningen hanteerde de spiegel als denkinstrument. *'Ik deed dat zonder dat ik het wist, maar paste de werkwijze van het denkgereedschap wel toe toen ik veel te snel had ingestemd met de aanschaf van een nieuwe rekenmethode. Ik kreeg daar spijt en last van. Alleen ik kon me dit handelen kwalijk nemen. Ik ging bij mezelf te rade en heb me voorgenomen nooit meer zo snel "ja" te zeggen op de vraag of ik voor aanschaf van een methode ben, terwijl ik me niet in die methode heb verdiept.'*

Een spiegel stelt je als denkinstrument in staat om kritisch naar jezelf te kijken. Je stelt je daarbij cruciale vragen zoals: heb ik een eerlijk gesprek gevoerd met die ouder? Was ik niet te hard tegen die hoogbegaafde leerling? En moet ik de direc-

teur niet een keer vertellen hoe ik daadwerkelijk denk over de nieuwe methode? Het jezelf bevragen met een spiegel in je hand is een werkwijze die we vooral te danken hebben aan de filosoof Socrates (ca.469-399 v. Chr.). Het ging hem erom dat je door jezelf vragen te stellen achterhaalt hoe je denkt en wie je bent.

Een filosofische keus voor een denkinstrument

Denkinstrumenten kun je gebruiken omdat ze bij je passen. Je moet daar in de meeste gevallen door uitproberen achter komen. Filosoof Martin Heidegger (1889-1976) beschrijft in *Sein und Zeit* (1927) het verschil tussen gereedschap dat iemand gebruikt zonder dat zij dit in de gaten heeft en gereedschap dat in het gebruik vooral gereedschap blijft. Zo kun je als intern begeleider er de voorkeur aan geven om een-op-een-gesprekken te houden met collega's van de onderbouw, terwijl een collega-IB'er de voorkeur heeft voor het uitschrijven van een vergadering met de onderbouwcollega's. In het eerste geval vereenzelvigt de gebruiker zich met het gereedschap. Het instrument wordt in haar handen een verlengstuk van haarzelf. Heidegger noemt dit het 'ter handen' nemen van het gereedschap. Wanneer je als IB'er zonder vertrouwen, noodgedwongen, geforceerd of met tegenzin kiest, ontstaat of bestaat er afstand tot het gereedschap. Het gereedschap is volgens Heidegger dan 'voorhanden' en is dan misschien geen gelukkige optie omdat het niet effectief werkt. In deze TIBtool willen we je bewust maken van het gebruik van (het juiste) denkgereedschap.

'De kwaliteitstoets van het denkgereedschap is dus niet of je oplossing of opvatting strookt met theorieën of reeds verworven denkbeelden. Het gaat om de praktijk: draagt de oplossing of opvatting bij tot de effectiviteit van je handelen?'

- Paul Wouters, filosoof -

Nog een keer: je keus

De keus voor het gebruiken van een denkinstrument hangt ook af van je ervaringen. Er bestaat dus een relatie tussen jou aan de ene kant (subject) en dat waar jij je toe verhoudt binnen je werk aan de andere kant (object). Daarnaast bezitten IB'ers voorkeuren, net als doe-het-zelvers en timmerlui. De ene timmerman gebruikt liever een gewone hamer, terwijl zijn collega een klauwhamer preferert. De ene doe-het-zelver vindt het handig om met een priem eerst een gaatje in het houtwerk te maken voordat hij er een schroef in draait en de andere draait de schroef er in een keer in. Je gaat dus een relatie aan met het instrument dat je hanteert. Daarbij kun je kiezen voor routine, maar ook voor een voor jou onbekend gereedschap; dit om het eens uit te proberen. Misschien brengt een gereedschap - bijvoorbeeld wat je uitdagend, geheimzinnig of spannend vindt - jou wel in de verleiding om een aspect van je werk op te pakken dat je anders zou laten liggen.

Je beslist zelf of je een instrument ter hand neemt of een gereedschap kiest dat voorhanden is. Wanneer de situatie erom vraagt (en dat is misschien vaker dan je denkt) doe je er verstandig aan je gereedschapskistje bij je te hebben, te openen en sowieso een instrument te kiezen.

Acht denkinstrumenten

In dit boek worden acht denkinstrumenten geïntroduceerd, toegelicht en toegepast in de praktijk. De beschreven denkinstrumenten kun je goed inzetten in bijbehorende situaties. Daarbij zal je als IB'er of ander teamlid met het inzetten van het gereedschap naar een specifiek doel streven. Dat doel heeft te maken met het veranderen en idealiter verbeteren van het eigen denken en/of handelen.

Alle instrumenten op een rij

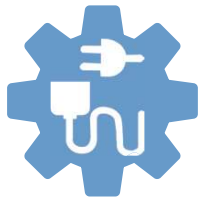
Het is handig om de omschrijvingen van de acht denkinstrumenten paraat te hebben, zodat je ze makkelijk kunt toepassen

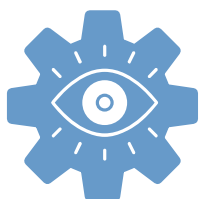
1. De hamer = een gereedschap dat je in staat stelt om hoofd- van bijzaken te onderscheiden. Hij wordt ingezet om (snel) tot de kern van de zaak te komen.

2. De spiegel = een instrument voor persoonlijke reflectie dat in- zicht geeft in het eigen handelen en daarbij antwoorden kan geven op ongestelde vragen of duidelijk maakt welke vragen er spelen.

3. De contrastekker = een instrument dat oppositioneel denken mogelijk maakt, waarbij je in een gesprek met iemand die er anders over denkt toch tot een gemeenschappelijk standpunt komt.

4. De caleidoscoop = een instrument dat je in het onderwijs in staat stelt om een spectrum aan mogelijkheden te zien. Daarbij kun je je verplaatsen in andermans denken, standpunt of visie. Je krijgt daarbij oog voor de concepten die achter gedachten of vragen bestaan.

5. De agenda = een instrument dat je kunt inzetten om de opinie of de gang van zaken binnen de organisatie te beïnvloe- den. Dat doe je door onderwerpen (informeel) te agenderen: agendasetting.

6. De microscoop = een instrument waarmee empathie bewust kan worden toegepast of kan worden geprogrammeerd om een individu, een team of de organisatiecultuur beter te begrijpen, te beoordelen of te beïnvloeden.

7. De waterpas = een instrument om het filosofisch ideaal in de praktijk toe te passen, waarbij een afweging wordt gemaakt tussen uiterste oplossingen voor een probleem. Er wordt gekozen voor de gulden middenweg die het beste bij de situatie past.

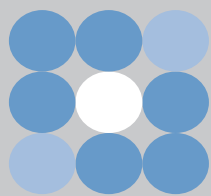

8. De Multitool = een instrument dat staat voor divergeren, dat is een vorm van creatief denken waarbij 'without the box' wordt gedacht. Daarbij gaat het om het bedenken van zoveel mogelijk opties/vragen.

Werkwijze

Bij het selecteren van het juiste denkgereedschappen is het aan te bevelen de volgende werkwijze te hanteren.

1. Ga na of er een situatie bestaat waar je (al) denkend niet uitkomt: gaat het om een vraag of een probleem?
2. Beschrijf de situatie van het probleem of de vraag waar je op stuit precies. Geef bijvoorbeeld antwoord op de volgende vragen: waar, wanneer, bij wie en hoe speelt de vraag of het probleem?
3. Analyseer het probleem of de vraag. Gaat het daarbij om het niet kunnen onderscheiden van hoofd- en bijzaken? Ontdek je dat je je niet goed kunt verplaatsen in de ander? Mis je bij jezelf een inlevend perspectief? Ervaar je behoefte aan overeenstemming met anderen wanneer het gaat over het beantwoorden van een vraag of het oplossen van een probleem? Of ben je verlegen met je houding tegenover het vraagstuk?
4. Kies een bij je analyse horend denkgereedschap. Wanneer er meerdere instrumenten geschikt lijken om te gebruiken, werk dan de analyse nader uit; gericht op bedoelde denkgereedschappen.
5. Probeer het gereedschap uit!
6. Reflecteer op het gebruik: heiligde het doel de inzet van het gebruikte denkinstrument?

TOOL

WANNEER GEBRUIK JE WELK DENKINSTRUMENT?

Denkinstrument	Situatie	Doel
1. Hamer	Oplossen complex vraagstuk	Hoofdzaken onderscheiden van bijzaken
2. Spiegel	Reflectie op eigen denken	Inzicht krijgen in eigen denken met consequenties voor handelen
3. Contrastekker	Kwestie waarbij tegengestelde standpunten spelen	Je verplaatsen in het standpunt/denken van de ander
4. Caleidoscoop	Nieuwe vragen (uitdagingen)	Het inzien van en overzicht krijgen over een diversiteit aan (denk-)mogelijkheden
5. Agenda	Ontwikkeling van visievorming	Het agenderen en beïnvloeden van de visievorming of de gang van zaken binnen de organisatie
6. Microscoop	Een casus die vraagt om empathie	Het bevorderen van empathisch denken; rationele empathie
7. Multitool	Vastgelopen situaties en/of onwrikbare gedachten	Het komen tot een scala van antwoorden/oplossingen en daar de beste uitkiezen
8. Waterpas	Kwestie waarbij verschillende belangen/standpunten spelen	Het komen tot een filosofisch ideaal, tot een gulden middenweg die het beste bij de situatie past

IB'er Caroline is door de directeur gevraagd een gesprek te voeren met groepsleerkracht Hans van groep 8. Hij is een leerkracht met een voorkeur voor klassikaal lesgeven en lange instructies. Hij maakt bij rekenen tijdens de instructie veel sommen klassikaal. Dan is het tempo hoog en hebben de meeste leerlingen hun werk op tijd af. Caroline heeft via de directeur en ouders te horen gekregen dat twee leerlingen meeliften met de groep. Zelfstandig werken ze onder niveau. Ze passen de rekenregeltjes uit het hoofd toe, maar weten niet goed wat ze doen.

Caroline wil met Hans de situatie bespreken, maar ziet daar tegenop. Ze heeft de afgelopen jaren meerdere gesprekken met hem gevoerd. Daarbij kwam ze niet tot de kern van de kwestie. Ze werd door Hans verleid om vooral over door hem ingebrachte bijzaken te praten. De gesprekken waren ook kort.

Caroline maakt een afspraak met Hans en vertelt waar het over gaat. Tevens zet ze het alarm op haar telefoon aan. Caroline heeft uit acht denkinstrumenten de hamer gekozen: het meest geschikte middel om hoofd- van bijzaken te onderscheiden. Om bij de hoofdzaak te blijven heeft ze de vraag naar het gedrag van de leerlingen op papier gezet. Ze wil tijdens het gesprek regelmatig op het papier kijken, waardoor ze zich bij de hoofdzaak houdt. Bovendien wil ze tot de kern van de kwestie komen binnen de (met haarzelf) afgesproken tijd.

Tijdens het gesprek lukt het Caroline om bij de kern te blijven. Zij herhaalt tijdens het gesprek een paar keer de kernvraag. Hans bevestigt de door Caroline geschetste situatie. Caroline kijkt regelmatig op haar papiertje. Hans belooft dat hij het klassikaal werken vijf minuten gaat inkorten. Hij zal de twee leerlingen tijdens het klassikale lesdeel vaker een beurt geven. Caroline is tevreden met de voorgenomen acties van Hans en over het gebruikte denkinstrument.

Samenvatting

In dit boek worden acht denkinstrumenten nader uitgewerkt.

Denkinstrumenten zijn gereedschappen ontleend aan de filosofie.

Je kunt ze inzetten om beter, efficiënter, effectiever, sneller of adequater na te denken zodat de kwaliteit van je handelen verbetert.

De namen van de instrumenten zijn ontleend aan gebruiksvoorwerpen uit ons dagelijks leven. Het gebruik van een bepaald type denkinstrument wordt bepaald door de situatie waarin het wordt toegepast, het doel dat je nastreeft en de ervaring die je met het instrument hebt.

De filosoof Heidegger onderscheidt gereedschap dat iemand gebruikt zonder dat zij dit in de gaten heeft en gereedschap dat in het gebruik vooral gereedschap blijft. In het eerste geval vereenzelvigt de gebruiker zich met het gereedschap. Het instrument wordt in haar handen een verlengstuk van haarzelf; ze heeft het gereedschap 'ter handen'.

Bij het kiezen van een denkgereedschap kun je de volgende werkwijze hanteren. Je gaat na of je denken te kort schiet in een situatie. Je beschrijft de situatie precies en analyseert de vraag of het probleem waar je op stuit. Je gaat bijvoorbeeld na of het om het onderscheiden van hoofd- en bijzaken gaat, om jouw houding tegenover een vraag of probleem of om de houding van anderen. Je gebruikt het denkgereedschap dat volgens jou het meest geschikt is.

Meer lezen?

Bestel het boek op
instondoboeken.nl

Op 10 november bracht auteur Jan de Bas een nieuwe TIBtool uit over **empathisch begeleiden**. Meer informatie over dit boek vind je ook op instondoboeken.nl

